

MERSİYE TÜRÜNÜN MİZAHÎ ELEŞTİRİSİ:
MEÂLİNİN MERSİYE-İ GÜRBESİ
HUMOROUS CRITICISM OF ELEGIES: MERSİYE-I GÜRBE OF MEÂLÎ

MUNİSE KOÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Asst. Prof. Dr. Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Science and Literature, Turkish Language and Literature

munise.koc@erzincan.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0003-3579-8414>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute
TAED-66, Eylül - September 2019 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 03.05.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 05.07.2019

Sayfa-Pages : 127-139

 : <http://dx.doi.org/10.14292/Turkiyat4212>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate

MERSİYE TÜRÜNÜN MİZAHİ ELEŞTİRİSİ:
MEÂLİNİN MERSİYE-İ GÜRBE Sİ*
HUMOROUS CRITICISM OF ELEGIES: MERSİYE-I GÜRBE OF MEÂLÎ

MUNİSE KOÇ

Öz

Hayatın evrelerinden biri olan ölümü ve ölenin kaybı karşısında insanoğlunun acısını ifade etme şekli çeşitli biçimlerde gerçekleşmiştir. Bu ifade edişin edebî biçimlerinden biri de mersiyelelerdir. Mersiyeye ölen kişilere yapılan güzellemeleler de denebilir. Mersiyelelerde, kaybedilen varlığın iyilikleri, meziyetleri, yaşarken sergilediği başarıları ve ayırt edici özellikleri çoğu zaman abartıya kaçacak şekilde sıralanır. Bu şiirler, padişah, şehzade, devlet bü-yüğü, din adamı, akraba veya arkadaş için yazılabildiği gibi kaybedilen şehirler ve hayvanlar için de yazılmıştır. Bunlardan biri de 16. yüzyıl şairlerinden Meâlî'ye aittir. Meâlî, kaynaklarda neşeli mizahçı, hafif meşrep, görenlerin gülmeden duramadığı, köse bir adam olarak tanımlanmıştır. Şiirlerinde, hicve ve mizaha devrin şiir anlayışını zorlayacak ölçüde yer vermiştir. Meâlî, ölümün acı verici bir ifadesi olan mersiye türünü, ince ve zarif zekâsıyla "Mersiye-i Gürbe" adlı 21 bentlik şiirinde hicvetmiştir. O, mersiye geleneğinin abartılı unsurlarını mübağalalı bir şekilde, ölmüş olan kedisini üzerinden mizahî bir üslûpla eleştirir. Çalışmamızın amacı, ilk anda güldüren 21 bentlik "Mersiye-i Gürbe"yi mersiye geleneği içinde ele alarak, onun yapı özelliklerini ve türünün mizahî bir hicvi olduğunu ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: mersiye, Meâlî, mizah, hiciv, mersiye-i gürbe

Abstract

Death which is one of the life stages and various ways to express the suffering of human beings in the face of the loss of the deceased have been demonstrated in a variety of ways. The literary form of this expression is an elegy. Elegies are a kind of folk lyrics in praise of the deceased or the lost. Favours, virtues, successes and distinguishing characteristics of the lost are listed often in an exaggerated way. These poems have been composed to sultans, princes, statesmen, the religious leaders, relatives or friends as well as to lost cities. They are also elegies written to animals apart from those written to persons and places. One of them was written by the 16th century poet Meâlî. In several sources, Meâlî is described as a beardless man who was cheerful and frivolous by temperament, and it is also mentioned that those who saw him could not stop laughing. Meâlî featured satire and humor in his poems to such an extent to push the understanding of that time. Using his subtle wit and elegant intelligence, Meâlî satirized/criticized an elegy that is the literary expression of the painful experience death in his 21-stanza poem entitled "Mersiye-i Gürbe" (literally translated as "Elegy to the Cat"). He criticized the extravagant elements of the Ottoman elegiac tradition via this dead cat in a humorous and exaggerated style. The aim of the present paper is to reveal that the 21-stanza cat elegy that amuses at first is, in fact, a humorous satire/critique on the elegiac literature on the basis of classical elegiac patterns and parts.

Key Words: Meâlî, humor, satire, mersiye-i gürbe

* Bu makale Antalya'da 14-16 Ekim 2016 tarihleri arasında gerçekleşmiş olan "International Conference of Strategic Research in Social Science and Education" adlı sempozyumda sözlü olarak sunulan "Mersiyelelerin Mizahî Eleştirisi: Mersiye-i Gürbe" başlıklı bildirinin genişletilmiş, gözden geçirilmiş hâlidir. Bildirinin Türkçe özeti basılmıştır.

Giriş

Ölüm, her canlı için kaçınılmaz bir son olmakla beraber kabul edilmesi de zor bir gerçektir. İnsanoğlu bu acı gerçek karşısında acısını çeşitli şekillerde ifade etmiştir. Bu ifade edişin klasik edebiyattaki yansıması mersiyelerdir. Mersiye, ölenin ardından şairler veya yakınları tarafından onun fiziksel ve karakter özelliklerini çoğu zaman abartılı bir yolla dile getiren, bir nevi ölenin sevdiklerini rahatlatma görevini üstlenen şiirlerdir.

Mersiyenin sözlük anlamı “ölen birinin ardından iyiliklerini sayıp dökerek ağlamak”tır; terim olarak ise ölen kişinin ardından duyulan üzüntüyü, ona duyulan sevgiyi, ölen kişinin vasıflarını anlatmak üzere yazılan şiirlere verilen genel addır (Mermer ve Koç Keskin 2005: 67). Mersiyeler genelde, feleğe sitem ve bu dünyanın geçici oluşunu vurgulayan bir giriş ile kaybedilen yakının övgüsü ve onun kaybindan doğan üzüntü ile ölenin mekânının cennet olmasını dileyen dua ve temenniler bölümünden meydana gelirler (İsen vd., 2009: 255). Mersiyeler başlangıçta sadece insanların ölümü üzerine yazılmakla birlikte kelimenin çağrışım alanı zamanla genişlemiş ve kaybedilen kişiler yanında, yitirilen her şey için mersiye söylenmeye başlanmıştır. Edebiyat tarihimizde çok sevilen bir atın, hatta kedinin ölümüne yazılmış mersiyeler bulunmaktadır (İsen, 1994: 134). Hayvanlar için yazılan mersiyelerden biri de 1490-1535 yılları arasında yaşamış olan Meâlî adlı şaire aittir.

İsen'in (2013) aktardığına göre Meâlî'nin asıl adı Mehmed'dir. II. Bâyezid devrinin ünlü bilgin ve kadılarından Mustafa bin Evhâdüddin Yarhisari'nin oğludur. Babasına istinaden Yarhisari'ye, köse oluşuna atfen de Köse Meâlî lakabıyla tanınmıştır. Anne tarafından da ünlü Fenârî ailesine mensuptur. Arapça ve Farsça bilmesinin yanı sıra iyi bir öğrenim de görmüştür. Meâlî, uzun burunlu, garip görünüşlü ve köse biri olduğu için kaynaklar fizikî görüntüsü hakkında da ayrıntılı bilgiler vermiştir. Şair, güleç yüzlü, şirin sözlü, zayıf vücutlu, alingan, şakacı biri olarak tarif edilmiştir. Âlim, kadı bir babanın oğlu olması ve buna uygun bir öğrenim görmesine rağmen hak ettiği görevlerde çalışma imkânı bulamayarak kasaba kadılıklarında çalışmıştır. Bunun sebebi ise hezliyata düşkünlüğü ve gençliğinde toplumun ayak takımıyla düşüp kalkması olarak belirtilmiştir. Niyeti müderrislik olmasına rağmen ahlakî zaafı yüzünden bu göreve atanmamıştır. Şehzadeliğinden beri tanıdığı Kanûnî Sultan Süleyman'ın tahta çıkması üzerine Gelibolu kadılığına, Bolayır tevliyeti de eklenerek atanmıştır. Bu yolla on yıl kadar rahat bir ömür sürdükten sonra Gelibolu'da ölmüş ve oraya gömülmüştür.

Meâlî'nin ele alıp incelenecek eseri 21 bentten oluşan bir murabbadır. 16. yüzyıl Anadolu'sunda mersiye türü, hem nicelik hem de nitelik bakımından en muhteşem dönemini yaşar. Şair sayısındaki artışa paralel, bir gelenek olarak mersiye toplumu gösterdiği ilginin de sonucunda bu yüzyılda toplam 68 mersiye yazılmıştır ki bunun genel toplama oranı %49.27'dir (İsen, 1994: 9). Verilerden de anlaşılacağı üzere şairin eserini meydana getirdiği bu yüzyılda mersiye yazıcılığına ilgi çok fazladır. Samimi duygularla yazılan mersiyelerin yanı sıra ölenin akrabalarına yaranma ve onlardan makam talep etme gibi durumların yaşandığı mersiyeler de vardır. Örneğin Bâkî'nin Kanûnî Sultan

Süleyman'ın ardından söylemiş olduğu 8 bentlik mersiye'nin 7. bendinin büyük bölümü yeni padişah II. Selim'in övgüsüne, son bendi ise devrin veziri Sokullu Mehmet Paşa'nın övgüsüne ayrılmıştır. İsen (1994: 11), mersiyelerin yazılış sebebini üzüntünün azlığı ya da çokluğunun ifade edemeyeceğini bu şiirlerin bir geleneğin sonucu olarak ortaya çıktığını belirtir. Bunun kanıtı olarak ise 16 ve 17. yüzyıllarda geleneğin etkisiyle sayıca çok olan mersiyelerin 18. yüzyıldan itibaren sayı ve hacimce küçülmeye başlamasını gösterir Meâlî, ölen kedisini mersiyecilerin abartılı ifadeleriyle överek mersiye yazıcılığı ve geleneğinin abartılı yönlerini eleştirmiştir.

Meâlî'nin ele alınan söz konusu manzumesi hakkında şiirden bahsetme, İngilizceye çevirme ve Namık Kemal'in Hirre-nâmesi ile karşılaştırma şeklinde çalışmalar yapılmıştır. İsen (1994: 138), şairin, sevdiği kedisinin ölümüne mütekerrir murabba olarak bir mersiye söylediğini ve şiirin toplam 21 bentten oluştuğunu belirtir. Kocatürk (2016: 288-89), şairin mecmualarda bir hayli şiirine rastlandığını ve bunların en meşhurunun Namık Kemâl tarafından taklit edilen Hirre-nâme (Kedi Manzumesi) olduğunu söyledikten sonra 21 bentlik şiirin tamamını incelemeyi verir. Son olarak da manzumenin 16. yüzyılın Divan edebiyatı içinde canlılığı ve gündelik hayat yankıları ile parıldadığını sözlerine ekler. Kortantamer (2004: 150-151), bu şiirde Meâlî'nin mersiyelerle inceden inceye alay ettiğini; mersiyelerde ölenler hakkında söylenenleri çok esprili bir dille kendi kedisi hakkında yazdığını; şiirin mersiyelerdeki ölüm haberi veren yakınma ile başladığını; bir yandan da ölenin özellikleri hatırladığını, ölenin övüldüğünü; ona duyulan sevginin, ölümün doğurduğu hasret duygusu dile getirildiğini belirtir.

Halman (2013: 193-194), bu mersiyede kaside türünün tümüyle, mübalağa tekniği gibi bir özelliğin de alaya alınması söz konusu olduğunu; kedinin, abartılı mecazlarla övülürken bir yandan da komik bir kişilik olarak sunulduğunu; alelade bir yaratık olarak sevilmeyle beraber aslanı ve kaplanı ürküten güçlü bir varlık gibi gösterildiğini; aklının, İbni Sina'yı imrendirecek çapta olduğunu; soylu ve zarif bir insana benzerse de bağırdığında dünyayı sarstığını; Me'âli'nin, ölen sevgili kedisi hakkında duyduğu melâli dile getirirken, kedinin dindarlığını, sofu mu, sufi mi olduğunu da sorgular gibi olduğunu söyler.

Ardından mersiye'nin İngilizce çevirisini verir. Halman'ın, "Bu mersiyede kaside türünün tümüyle, mübalağa tekniği gibi bir özelliğin de alaya alınması söz konusudur." demesinin sebebi Mine Mengi'nin de (1983: 92) belirttiği üzere mersiyelerin bir nevi ölenin ardından yazılan övgü kasideleri olmasından dolayıdır. Şahin (2017: 217), Nâmık Kemal'in dönemin sadrazamı Mahmûd Nedîm Paşa'yı hicveden şiirinin Meâlî'nin kedisine yazdığı mersiyeyle aynı vezin ve benzer redifle kaleme alındığı için nazire özelliği taşıdığını belirtir. Hiciv ve hezel kavramları hakkında bilgi verdikten sonra müelliflerin biyografik bilgilerini aktarır. Son olarak da bu iki şiirin muhteva ve şekil özelliklerine kısaca değinir.

1. Mersiye-i Gürbe ve Mersiye Geleneği

Mersiye yazıcılığının revaçta olduğu bu yüzyılda Meâlî'nin 21 bentlik kedi mersiyesi ilk okunuşta her ne kadar güldüren sevimli bir şiir gibi dursa da devrin mersiye geleneğini inceden inceye eleştiren/hicveden mizahî bir eserdir. Meâlî, mersiyelerdeki abartılı övgü cümlelerinin benzerini ölen kedisi için kullanarak mersiye geleneğini hicveder. Bunu yaparken de mizahî bir üslup kullanır.

Günümüzde genel anlamda “eleştiri” denilen tür, Klâsik edebiyatta farklı farklı kavramlarla karşılaşmıştır (Kılıç, 2012: 1742). Bu kavramlardan biri de “hiciv”dir. Arapça hicv “*bir sözü harflerini sayarak ve heceleyerek okumak; bir kişinin veya bir toplumun ayıp ve kusurlarını sayıp dökmek, yermek*” anlamlarında sözlüklerde tanımlanmıştır (Mermer ve Koç Keskin, 2005: 40).

Meâlî, mersiye geleneğinin eleştirisini söz konusu şiirinde yaparken küçük bir istisna dışında kabalığa düşmemiştir. Ağır ve çirkin hicve gitmeyen geniş zevkin kahkaha maskaralığını değil, olgun ve ince görüşün tebessüm mizahını yapan şair çağdaş meslektaşları arasında sempati ile göze çarpmaktadır (Kocatürk, 2016: 289). Bu açıklamalardan yola çıkarak Meâlî'nin eleştiri / hiciv kabiliyetinin kuru ve saldırgan olmadığını bunun aksine zarif ve mizahî bir üslup içerdiğini söyleyebiliriz. Şiirdeki hiciv, mizah perdesi altından yapıldığı için okuyanda rahatsızlıktan ziyade keyif uyandırmaktadır. Bu durum mizahî üslubun güldürme ve rahatlatma işlevlerinin olduğunun göstergesidir.

Mizah (Gülmece), “*eğlendirmek, güldürmek ve birine, bir davranışa incitmeden dokunmak amacını güden ince alay*”dır (Kılınc, 2007: 1, Türkçe Sözlük 1988'den). “... mizah bir edebiyat türü değil, bütün türler için söz konusu olabilen bir tutumu, konuya yaklaşım biçimini ve anlatım özelliğini niteler. Başka bir deyişle bir şiir, bir öykü, bir romanın mizahî olabilmesi, yazarının konuya bakış açısına ve o konuyu yansıtış biçimine bağlıdır.” (Kılınc, 2007: 1, Özkırımlı 1991'den). Mizahî bir eserden beklenen sinirlendirmesinden ziyade güldürmesidir. Mizahî bir eserin edebî vasfını haiz olması için, ince bir nüktayı zarif bir mazmunu ihtiva etmesi ve asaba değil zekâyâ hitap etmesi lazımdır (Levend, 198: 522).

Meâlî, Mersiye-i Gürbe'de belli kişileri hedef almaz, hedef aldığı mersiye geleneğinin eleştirisini zarif bir şekilde yapar. Dolayısıyla şiir okunurken rahatsız etmez aksine güldürür. Meâlî'nin hayata bakış açısı mizahî olduğu için meydana getirdiği eserlerde de bu bakış açısının izlerini görebiliyoruz. Bu bakış açısını üzüntünün, kaybın ifadesi olan mersiye türünde de ortaya koyabilmiştir. Ölümün, geride kalanların üzerindeki etkisi ölene abartılı övgüler şeklinde gerçekleşebilir. Meâlî'nin bu abartılı övgülere karşı olan eleştirisi bahsedilen şiirde tatlı ve tuzlu suların bir arada akması gibi bir diğerini incitmeyen bir üslupla verilmiştir.

2. Mersiyenin Yapısı

Mersiye, 21 bentlik mütekerrir murabbadır. Bu nazım şekli, “övgü, yergi ve mersiyelerde, dinî ve öğretici konularda, manzum mektuplarda kullanılmıştır (İpekten, 1994: 75). Son mısranın her bendin sonunda nakarat şeklinde tekrarlanması lirizmi ve ahengi sağlamıştır. Acının ifadesi olan mersiye türünde bu tür bir kullanım okuyanda

hüzün duygusunu uyandırır. Fakat söz konusu şiirde kullanımın amacı üzme değil eleştirmek, eleştirirken de güldürmek olduğu için nakarat her okunduğunda gülümsedir.

Şiirin kafiye örgüsü “aaaX bbbX cccX dddX...” şeklinde devam etmektedir. Her üç mısranın kendi arasında kafiyeli oluşu ve son mısranın da nakarat şeklinde tekrarlanması şiire canlılık vermiştir. Her bendin sonundaki nakarat kısmı mersiyelerin terennümünü alaya alan mısradır. Meâlî, her bendin sonunda tekrarlanan bu mısrayı okuyanın diline dolandırır. Ölü arkasından ağlayıcıların sürekli aynı şeyi tekrarlamalarını eleştirir. 21 bendin 19'unun sonu ünlü harf ile biter. Bu durum terennümü kolaylaştırmıştır.

Redif, simetrik tekerrürü ile şiiri belirli bir kavram veya konu etrafında toplayan, bir atmosfer yaratan mihver olmuştur. Çok defa şiirde belirli bir duygu ve düşünceye zemin hazırlayan redif ona “yek-âhenk” diye vasıflandırılan konu bütünlüğünü kazandırır (Akün, 1994: 402).

bent numarası	kelimenin başı	kafiye	redif
1	eyv... nâ-g... r...	âh âh âh	pisi pisi pisi
3	k... ... p...	işi işi işi	-y-idi -y-idi -y-idi
5	b ... t	anla anla anla	-r idi -r idi -r idi
12	y ma'm n	ur ûr ûr	idi ol idi ol idi ol
16	y sav k	aşlu aşlu aşlu	idi idi idi
17	mahb h câr	ûb ûb ûb	gibi gibi gibi

Tablo 1: Seçili Örnekler Üzerinden Kafiye ve Redif Tablosu

Şiirden seçilen örneklerde (Tablo 1) görüldüğü gibi rediflerin çoğu kelimelerden ya da ek+kelimelerden oluştuğu, kafiyelerin ise tam kafiyeden zengin kafiyeye kadar çeşitlilik gösterdiği tespit edilmiştir.

Şiirin vezni “Fe’ilâtün / Fe’ilâtün / Fe’ilâtün / Fe’ilün” dür. Bu kalıpta ilk tefilenin “fâ’ilâtün” ve son tefilenin “fâ’lün” şeklinde de değiştirilerek kullanılması gibi bir özellik vardır. Bu değişiklikler kalıba canlılık ve kolaylık getirmiş ve dört ayrı şekilde yararlanılmasını sağlamıştır. Bu kolaylık yanında, aslında âhenkli ve kıvrak olması ve Türkçenin kısa hece özelliğini de karşılamasıyla bu kalıp edebiyatımızda her tür nazım şeklinde ve özellikle kaside, gazel ve kıt’alarda çok kullanılmıştır (İpekten, 1994: 215). Meâlî'nin sade ve eğlenceli üslûbunun yanı sıra veznin esnek ve canlı oluşu 21 bendi

sıkıcılıktan uzaklaştırmıştır. Şiir, veznin esnekliği, her bendin sonundaki nakaratlar ve mısralar arasındaki kafiye ve redif uyumlarından dolayı 21 bentlik uzunca bir şarkı gibidir.

Mersiye türünün kendine has bir takım hususiyetler taşıdığı muhakkak gibidir. Bir kere şair, söylemek istediklerini daha iyi vurgulamak ya da pekiştirmek için mersiyelede tekrarlar daha çok başvurmuştur. Bilindiği gibi tekrarlar şiirde ahengi sağlamaları yanında anlamı pekiştirmede de görev üstlenen unsurlardır (İsen, 1994: 19). İlk bendin mısra sonlarındaki *pisi* redifi ölene duyulan hasreti, ikinci bendin her mısrasının başındaki mısra başı redifleri olan *kanı ol* kelimeleri kedinin yarattığı boşluğun ve acının ifadesi, 24 kere mısra sonunda 33 kere de mısra ortasında redif olarak kullanılan *idi* ek fiili ise kedinin ölümünü ve üstün özelliklerini belirten kelimelerdir.

3. Muhteva Özellikleri

Mersiyele muhteva açısından kendi içlerinde bir düzeni yansıtmaktadır. Bu tür şiirler genelde dünyanın geçiciliği, gaddarlığı ve zalimliği, feleğe sitem, yas, övgü, olayın tasviri ve dua, temenni olmak üzere başlıca bölümlerden meydana gelir (İsen, 1994: 22). Meâlî kedisini için yazdığı bu mersiyelede bir insana yazılmışçasına bu başlıkların her birine bentlerde örnek verir. Mersiyele 1. bendi ecele sitem / yas, 2, 6. bendi kediye tutulan yas, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 16, 18. bendi övgü, 12. bendi devrin kıymet bilmeyişinden yakınma, 14. bendi dua, 15. bendi övgü ve zamana sitem, 17. bendi yakınma ve yas, 19. bendi ölüm tarihi, 20. bendi yas ve 21. bendi beddua başlığına örnektir.

3.1. Yakınmaların Hicvi: Felek ile Devre Sitem

Ölüm gibi kabullenilmesi zor bir durum karşısında biriken öfke bir tarafa doğru akıtılmak zorundadır. İslâm inancına göre bu öfkenin yaratıcıya yöneltilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla insanlar bir fail arar ve yine kendi kafalarında yaratıcıya en yakın buldukları feleği ya da eceli suçlar.

Batlamyos sistemine göre dünya kâinatın merkezidir ve bunu dokuz felek çevreler. İlk yedi felek gezegenler, sekizinci felek sabit yıldızlar ve burçlar, dokuzuncu felek ise, bütün felekleri saran en büyük atlas feleğidir. Bu felek dönerken diğer felekleri de kendi istikametinde dönmeye zorlar. Kendi istikametleri dışında dönmeye zorlanan sekiz felek insanların talihleri ve mutlulukları üzerinde aksi durumlara sebep olur. Dokuzuncu felekten sonra Allah'ın ilmi başlar. Dolayısıyla insanlar kaderlerinden dolayı ettikleri şikâyetleri Allah'a değil de dokuzuncu feleğe bağlar (Pala, 2009:149-150).

15. bentte tam da bu duruma uygun olarak yaratıcıya değil zamana/feleğe sitem edilmiştir. Yazıklar olsun zamana/feleğe onun defterini dürdü/canını aldı. *Defterini dürmek* deyimini insanlar için kullanılan bir deyimdir. Kedinin ölümü insanla bir tutularak ya da ölen insanların ardından kullanılan deyimler kedi için kullanılarak mersiyelecin yakınma ve sitem ritüelleri alaya alınıp eleştirilmiştir.

*Anrasa heybet ile inler idi kevn ü mekân
Mavlasa sît ü sadâsüle tolar idi cihân
Defterin düirdi anun (havf) bu devrân-ı zamân
N'edelüm âh pisi n'eyleyelüm âh pisi¹*

Meâlî, kedisinin ölümünden dolayı yaşadığı kaybın üzüntüsüyle ahlayıp vahlamaktadır. Kaybın verdiği üzüntüyü *eyvâh*, *hasretâ*, *âh*, bu ölümü beklemeyişini de *ansızun*, *çıkduñ elden*, *nâ-gâh* kelimeleri ile ifade etmiştir. Eceli/ölümü aslana benzeterek ölümün korkunçluğunu vurgulamıştır. 1. bent klasik mersiye tertibindeki yakınma faslıdır. Ölüm arslanının bir şekilde kediye ulaşmış canını almasından esef duyulur. Cüsse olarak küçük bir varlık olan kediye cesaret, heybet ve gücün simgesi olan arslanın ecel şekline bürünüp gelmesi her ne kadar trajik gibi dursa da bendin sonundaki pisi nidaları durumu komik hâle getirmektedir. Bendin sonundaki *pisi* redifi olmasa bu bendin bir insan için yazıldığını düşünebiliriz. *Pisi* redifi şiire bir mersiye değil de mersiyenin alaya alınmış hâli olarak yaklaşmamızı sağlamaktadır.

*Çıkduñ elden n'edelüm ansızun eyvâh pisi
Yandun ölüm odına derd ile nâ-gâh pisi
Hasretâ şîr-i ecel buldı sana râh pisi
N'edelüm âh pisi n'eyleyelüm âh pisi*

Ölenin ardından ağıtlar yakan ve mersiyeler düzen kişinin feleğe ve ecele karşı siteminden sonra hâlâ içi rahatlamamıştır. Bu sefer sitem etmek üzere gözünü yaşadığı devre ve insanlara çevirir. Onları ölenin kıymetini yeterince bilmemekle suçlar.

Meâlî, 12. bentte insanların kedisinin kıymetini bilmediğini vurgular. Bir insanın kıymetinin bilinmemesi karşılaşılabılır bir durumdur. Fakat bir kedinin zaman tarafından kıymeti nasıl bilinebilir? Meâlî, ölenin ardından ister hak etsin ister etmesin sürekli kıymetinin bilinmediği vurgusunun yapılmasını eleştirmiştir.

*Her seher kalkar elini yüzünü yur idi ol
Katı pâk idi vü her vech ile ma'mûr idi ol
Kimse bilmezdi anun kadrini bir nûr idi ol
N'edelüm âh pisi n'eyleyelüm âh pisi*

3.2. Samiyetsizliğin Hicvi: Yas

Yas, sözlükte “Ölüm veya bir felaketten doğan acı ve bu acıyı belirten davranışlar, matem.” (Türk Dil Kurumu, 2005: 2140) olarak tanımlanır. Mersiye şairi/yazarı ölenin kaybindan dolayı büyük acı çeker ve ölümünü kabullenemez. Bu ölümün acısına tabiatı, bitkileri, gök cisimlerini kısacası tüm kainatı ortak eder. Bunu yaparken de çoğu zaman abartılı ifadeler kullanır. Bu abartılı durumların ifadesinde en çok mübalağa ve hüsn-i talil sanatları kullanılır.

Şiirin 6. bendinde kedinin ölümünden dolayı köstebeğin ağlamaktan kör olduğu, maymunun kanlı yaş akıtma akıtma teninin kızıla döndüğü, kurt ve tilkinin bu ölümün acısından

¹ Şiirin Latin harflerine aktarılmış şekli “İsen, M. (1994). *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, s. 138-142, Ankara: Akçağ Yay.” adlı eserden alınmıştır.

dolayı delirip dağlara düştükleri söylenmiştir. Bu sayılanların hepsi tabiatı doğal olarak var olan şeylerdir. Bu olağan şeyler bir nedene (kedinin ölmesine) bağlanarak hüsn-i talil sanatı yapılmıştır. Hüsn-i talil sanatı yaparken de mübağala/abartı sanatından faydalanılmıştır. Yani köstebek zaten kördür; maymun kızıl derilidir; kurt ve çakal da dağlarda gezen hayvanlardır. Bu sayılanların hiç birinin kedinin ölümüyle alakası yoktur. Kedinin ölümüne bağlanan bu sonuçlar bizi güldürürken bir yandan da Meâlî'nin hicvetmedeki ince zekâsına hayran bırakmaktadır. Adeta devrin mersiyecilerine “*Bakın bu saydıklarım ne kadar doğruysa sizin de ölümlerin ardından sıraladığınız abartı ifadeler o kadar doğrudur.*” demektedir.

*Aglamakdan ana gözsüz sepel oldu a'mâ
Kıldı maymûn tenini kanlu yaşı kızıl ala
Kurd u dilkü taga düşdiler oluban şeydâ
N'edelüm âh pisi n'eyleyelüm âh pisi*

17. bentte kedinin ölümünün yarattığı boşluk Meâlî'yi matem havasına sokmuştur. Meâlî kedisini bir sevgili gibi sevdiğini, her gece koynuna bir güzel gibi aldığını söyler. Üçüncü mısra bu matem havasını bozar. Kedinin kuyruğunun süpürge gibi evi süpürmesinden bahseder. Yani kedinin kendisine dokunan faydasının eksikliğini yaşar. İlk iki ve üçüncü mısradan hareketle diyebiliriz ki bu mısralar ölen kişinin kaybından çok sağladığı faydaların eksikliğine duyulan özlemin eleştirisidir. Yani ölenin ardından kalanların ölene değil ölenin kendilerinde yarattığı boşluğa üzülmelerine eleştiridir.

*Sever idüm ben anı cân ile mahbûb gibi
Her gece koyar idüm koynuma bir hûb gibi
Pâk iderdi ev için kuyruğu cârûb gibi
N'edelüm âh pisi n'eyleyelüm âh pisi*

20. bentte Meâlî mersiyecilerin ölen kişinin kaybına herkesi ortak edip, herkesin birden ağlamasını ve dövünmesini istemesine göndermede bulunuyor. Bunları bir kedi için sarf ederek ölünün arkasından abartılı bir şekilde yanıp yakılmanın absürtlüğüne hicvetmiştir.

*Ey Me'âlî anun öldüğünü kim ağlamaya
Acıyup hasret ile cânını kim dağlamaya
Cüş idüp kanlu yaşı seyl oluban çağlamaya
N'edelüm âh pisi n'eyleyelüm âh pisi*

Meâlî, yas ve övgü bendi olan 2. bentte bir ağıtçı edasıyla ilk üç mısrayı *Kanı ol* nidalarıyla başlatmıştır. Bent okunurken insanın gözünün önüne bir düziye sallanan ve sallanırken de bu mısraları okuyan bir ağıtçı gelmektedir. Bu ağıtçının/Meâlî'nin dediklerine göre kedi, aslanın bile korktuğu canavar bakışlı; kaplana aman vermeyen, bulunduğu evde fare bırakmayan bir varlıktır. Kedinin bulunduğu evde fare bırakmayışı ifadesi dışındaki övgüler abartılı mersiye geleneğinin gerçekliğine yapılmış bir eleştiridir.

*Kanı ol bebr bakışlu kanı ol şîr-i zamân
Kanı ol virmeyen aslan ile kaplana emân
Kanı ol olduğu evde komıyan hiç sıçan
N'edelüm âh pisi n'eyleyelüm âh pisi*

3.3. Mübalağalı İfadelerin Hicvi: Övgü

Şairler, övmek istedikleri kimseleri, gerek cesaretle ve kahramanlıkta, gerek cömertlikte ve fazilette adları efsanevî mahiyet almış kahramanlarla mukayese etmekle kalmamışlar, bu sahada aklın hududunu aşarak, akla ve hayale gelmeyen mübalağalarda bulunmuştur (Levend, 1984: 543). İsen (1994: 32), övgü bölümünde yer alan benzetme yönlerinin mersiye yazılan kişinin mesleği ve meşrebi ile alakalı olduğunu belirtir.

Kedinin övülme yönü övülen kişilerin meslekleri, yetenekleri ve onlara isnat edilen abartılı özellikler ile alakalıdır. Mersiyelerde kişilerin günlük hayatları, fiziksel ve karakter özellikleri mübalağalı bir şekilde övülür. Meâlî, söz konusu mübalağalı ifadeleri kedisi için kullanarak mersiye geleneğinin kalıplaşmışlığına, samimiyetsizliğine mizahî bir üslupla eleştiride bulunur.

Kedinin karakter özelliklerinin övüldüğü bentlerde, mersiye yazılan her kesimden kişinin eleştirisi kedi üzerinden yapılmıştır. Bu şiir bir mersiye geleneği eleştirisi olduğu ve mersiyeler de padişah, vezir, devlet adamı, bir şehrin ileri gelenleri, akrabalar olmak üzere geniş bir yelpazeyi kapsadığı için kediyeye yazılan bu mersiye de söz konusu kişiler övülürken kullanılan abartılı kalıplarla yazılmıştır.

4. bentte kedinin doğasında var olan sıçan öldürme olayının gazilik, öldürdüğü sıçanın da kâfir olarak yansıtılması mersiye geleneğinin habbevi kubbe yapmasına örnektir. Ölenin dindarlığına yapılan aşırı vurgular kedinin bir kâfir avcısı gazi olarak nitelendirilmesiyle gülünçleştirilip eleştirilmiştir.

*Serçe dutar gibi dutardı tavukla kazı
Kendü akranı gibi şîr ile iderdi bâzî
Nice kâfir sıçan öldürmüş idi ol gâzî
N'edelüm âh pisi n'eyleyelim âh pisi*

5. bentte, yaşarken dindar olmayan kişinin ölümünün ardından dindar birisiymiş gibi övülmesine eleştiri yapılarak kedi aşırı dindar bir varlık olarak övülmüştür. Bu övgüye göre kedinin bağırıp çağırması ezan okumaya benzetilmiştir. Ayrıca bu kedi ahiret korkusunu bilen, İbn-i Sina'nın bile zekâsına hayran kaldığı bir varlık olarak övülmüştür. Kedinin zekâsına İbn-i Sina'nın şaşırıp kalması mersiyecilikte ölen kişilerin olduklarından daha zeki ve akıllı gösterilmesine bir eleştiridir.

*Gâh tesbîh geçürürdi gehî banlar idi
Âhiret korkusunu bilür idi anlar idi
Bû Ali görse zekâsını anun tanlar idi
N'edelüm âh pisi n'eyleyelim âh pisi*

7. bentte, çok yaşlı insanların ölümü ardından *daha çok gençti* şeklinde yapılan hayıflanmalara karşı bir tavır alınmıştır. Kedi, cesur bir arslan, yiğit ve güçlü olarak nitelendirilmiştir. Hemen sonrasında ise *yaşlı sanmayın onu gençti çok körpeydi, bıyıklarının her biri adeta bir süngüydü* diye över. Ölen çok yaşlı da olsa ardından körpe birisiymiş gibi övülmesi kedi üzerinden alaya tabi tutularak eleştirilmiştir.

*Şîr-i merd idi bahâdurdı yavuz gürbeyidi
Yaşlu sanman anı genc idi katı körpeyidi
Bıyığı kullarınun her biri bir harbeyidi
N'edelüm âh pisi n'eyleyelüm âh pisi*

Bir padişahın övgüsünde padişahlığa dair kelimelerin kullanılması gibi kedinin övgüsünde de kedilere ait özellikler kullanılmıştır. Mersiye geleneğinin övgü kalıpları kediye uyarlanıp, gülünçleştirilmiştir. Bu övgüler o kadar abartılıdır ki neredeyse ölenin kedi değil de aslan olduğu sanılacaktır.

8. bentte, kedinin savaşta erkek aslanı yenmesi, pençesi ile büyük bir yılanı öteye atması, kertenkeleyi hiç kaçırmadan yakalaması mersiye yazarlarının ölen kişinin övgüsünde aşırıya kaçıp; onu adeta bir kahraman gibi resmetmesine yapılmış bir eleştiridir.

*Cenge basar idi kasd idicek şîr-i neri
Pençesile tutar atar idi evranı beri
Hiç kaçırmazdı yetişüp tutardı keleri
N'edelüm âh pisi n'eyleyelüm âh pisi*

10. bentte, normalde ürkek bir hayvan olan kedinin av köpeğini boğabilecek, çakalı ise kovalayabilecek kadar güçlü ve cesaretli olarak övülmesi yaşarken korkak ve güçsüz olan kişilerin öldükten sonra hiç de hak etmediği sıfatlarla övülmesinin eleştirisidir.

*Görse bogardı baragı kovar idi çakalı
Yolar idi eline girse keçinün sakalı
Her ögünde yir idi keklik ile boz bakalı
N'edelüm âh pisi n'eyleyelüm âh pisi*

11. bentte, ölen kişinin dış görünüşünün abartılı bir şekilde övülmesi küçük bir hayvan olan kedinin, derileri kıymetli kakum ve samur hayvanlarıyla bir tutulması ve daha sonra da vaşaktan üstün tutulması ile hicvedilmiştir.

*Derisi kakum u semmûr ü vaşakdan yeg idi
Râst idi hüsni gibi hulki dahi gökçeğ idi
Kedi sanman anı ol bir ala gözli beg idi
N'edelüm âh pisi n'eyleyelüm âh pisi*

13. bentte, belki de kendisinde hiç var olmayan özelliklerle övülen insanların medhiyelerine, kedinin miyavlamasının/sesinin klasik edebiyatta feleğin sazandesesi olarak nitelendirilen Zühre'ye bile sazını bıraktırca kadar güzel olduğu övgüsüyle eleştiri yapılmıştır.

*Degme gûyendede yog idi anun âvâzı
Zühre işitse sadâsın bıragurdı sâzı
Hiç sevmezdi ne sûfîyi vü ne gammâzı
N'edelüm âh pisi n'eyleyelüm âh pisi*

Yukarıda ele alınan övgü bentlerinden başka övgü bentleri de vardır. Konuyu uzatmaması ve tekrara düşürmemesi için ayrıca ele alınmamıştır. Övgü bentlerinin sayıca bu kadar fazla olması şiirin ciddi anlamda mersiyelerin ölü övücülüğüne eleştiridir.

19. bentte kedinin ölümüne tarih düşürülmüştür. Üstelik bu tarih öyle alelade bir tarih değildir. Recep ayı gibi kutsal bir aydır. Güz mevsimi olması ise ölümün trajikliğini arttırır. Mersiyelerde ölen kişinin ölüm tarihinin bile kutsanmasının alaya alındığı ince bir göndermedir.

*Kâmil idi hem edebli idi hem uslu idi
Akıl idi eyü soy idi kişi aslu idi
Receb ayıdı vefât itdüği güz faslı idi
N'edelüm âh pisi n'eyleyelüm âh pisi*

Mersiyelerin dua kısımları ölene ve geride kalanlara yönelik olmak üzere iki kısımdır. Şair ölene rahmet diler.

Meâlî bunu 14. bendin ilk mısrasında *Rûhı şâd ola ki incitmez idi kimseneyi* mısrasıyla gerçekleştirmiştir. Bundan sonraki mısradaki ise mersiye yazıcılarının ölenin arkasından ona ait özelliklerin abartıya kaçılacak şekilde övülmesini eleştirir. *Ne gönindeki biti ne kulağında keneyi* mısrası kedinin kimseyi incitmeşiğine dair delil olarak sunulmuştur. Fakat bir kedinin kaşınmaması ya da bitini, kenesini öldürmemesi mümkün değildir. Bunun mümkün olmayışı gibi ölen her kişinin kendisi hakkında söylenen övgüleri barındırması da mümkün değildir.

*Rûhı şâd ola ki incitmez idi kimseneyi
Ne gönindeki biti ne kulağında keneyi
Paça ile başı hoş idi severdi teneyi
N'edelüm âh pisi n'eyleyelüm âh pisi*

Meâlî kediye rahmet okuduktan sonra 21. bentte kalanlara direnme gücü ya da sağlık ve afiyet dileyeceğine onlara *Bu saatten sonra bütün dünyayı fareler kaplasın/Heybe ve torbaları delsin/Yoksulu inletip zengini fakirleştirsın* şeklinde beddua eder. Mersiyelerde, şairlerin abartı feryatları kedinin ölümünden sonra dünyayı sıçan bassın temennisiyle komik bir şekilde eleştirilir.

*Şimdidengiru sıçan duta bütün dünyâyı
Gemüre hegbeyi çuvalı dele torvayı
İnlede yohsulı vü yohsul ede hem bayı
N'edelüm âh pisi n'eyleyelüm âh pisi*

Sonuç

Hem Doğu hem de Batı kaynaklarında, mizah yazarlarının, hiciv, hezel, alay ve maskaralığa baş vurmalarının temelinde yatan faktörün, fiziksel özürülük, yüz çirkinliği ya da ruhsal bozukluk ve de seçkin sınıflarda kabul görülmemeleri gibi nedenlere de dayandığı kaydedilmektedir. Daha açık bir ifade ile bu insanlar, toplumun kendilerini ciddiye almadıklarını gördükleri için, onlar da toplumu ve toplumsal yapıyı ciddiye almayarak alaycılık silahına sarılırlar (Çiftçi, 1998: 159, Halebi 1364 HŞ'den).

Kaynaklar Meâlî'yi yüzüne bakılınca gülmeden durulumayan köse ve garip görünüşlü bir adam olarak tanımlar. Bunun yanı sıra şair ömrü boyunca istediği müderrislik makamına getirilmez. Meâlî'nin gerek dış görünüşünden gerekse de istediği makamı elde edememekten dolayı oluşan öfkesi şiirlerinde hiciv olarak kendisini göstermiştir. Bu öfkesinin hiciv şeklinde şiirlerinde görünmesi gibi beğenmediği kişi, gelenek ve davranış şekilleri de benzetmeler yoluyla kedi ve onun ölümü üzerinden eleştirilerek verilmiştir. Bunun sebebi ise kişinin can korkusu ve toplumsal değerlerin baskısından korkmasıdır.

Can korkusu veya toplumsal değerler, birçok hicivci ve mizahçı ekibin takiye yapmasına neden olmuştur. Daha açık bir ifadeyle hâkim güce ve toplum geleneklerine karşı eleştirilerini açık bir şekilde dile getirmekten korkan halk ya da yazar kesimi, genelde çift anlam taşıyan, yeterince açık olmayan, güldürü niteliğini andıran ve bazen de ısırtıcı olan ifadelerle eleştirilerini dışa vurmaya zorunda kalırlar (Halebi 1364 HŞ'den aktaran Çiftçi, 1998: 142). Meâlî'nin bir kediye mersiye yazması da bu yüzdendir. Kişileri ve gelenekleri direkt eleştireceğine kurgu bir ölüm üzerinden hoşuna gitmeyen abartı övgüleri, yanıp yakılmaları ve her türlü mübalağalı tavrı inceden inceye alaya alarak hicvetmiştir.

Meâlî'nin kediyi akla hayale sığmayacak şekilde övmesi, onu kendinden fiziksel olarak güçlü hayvanlara benzetmesi, bir insanın gösterebileceği karakter özelliklerini kediye isnat etmesi mersiye geleneğine eleştirel bir göndermedir. Aslında kedinin bu nitelikleri taşıyamayacağı gibi mersiyelerde övülen kişilerin de kendilerine atfedilen özellikleri taşımadığı gösterilir. Adeta *Sizin ölüyü medh ederken kullandığımız kelimelerle bir kedi de övülebiliyor* demektedir.

Kaynaklar

- Akün, Ö. (1994). “Divan Edebiyatı”. *İslâm Ansiklopedisi*, (C.9, s.389-427). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çiftçi, H. (1998). “Klâsik İslâm Edebiyatında Hiciv ve Mizah”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 10, 139-162.
- Halman, T. S. (2013). “Me’âlî’nin Melâli Hirre-nâme veya Mersiye-i Gürbe”. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Semih Tezcan’a Armağan*, 13, 191-197.
- İpekten, H. (1994). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yay.
- İsen, M. (1994). *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*. Ankara: Akçağ Yay.
- İsen, M., Horata, O., Macit, M., Kılıç, F. ve Aksoyak, İ. H. (2009). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yay.
- İsen, M. (2013). “Meâlî”. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=30> [erişim tarihi: 17.01.2016]
- Kılıç, Z. (2012). “Türk Edebiyatında Birbirine Yakın Üç Kelime: Hiciv, Medih ve Hezel”. *Turkish Studies* 7/3. 1741-1750.
- Kılınç, A. (2007). “Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Ömer Seyfettin’in Halk Anlatı Kaynaklı Hikâyeleri”. *I. Düünden Bugüne Ömer Seyfettin Sempozyumu*. İstanbul: Gönen Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kocatürk, V. M. (2016). *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*. İstanbul: İkü Yayınevi.
- Kortantamer, T. (2004). “Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi”. *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*, s. 138-169. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10720,eskiturkedebiyatipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 13.10.2016)
- Levend, A. S. (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Mengi, M. (1983). “Eski Edebiyatımızın Mersiyelerine Toplu Bir Bakış”. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları II, Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı*, 91-101, İzmir: Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Mermer, A. Koç Keskin, N. (2005). *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Pala, İ. (2009). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yay.
- Şahin, Ö. (2017). Meâ’lî’den Nâmık Kemâl’e Kedi Mersiyesi. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (Yaz 2017) 12/1: 217-238 / (Summer 2017) 12/1: 217-238.
- Şentürk, A. A. (2013). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*. İstanbul: YKY.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük* (10. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

